

Agnieszka Michalska-Żyła*

ZADOWOLENIE Z ŻYCIA A ZAUFANIE SPOŁECZNE MIESZKAŃCÓW MIAST POSTPRZEMYSŁOWYCH

Abstrakt: Jakość życia od pewnego już czasu należy do najpopularniejszych zagadnień poruszanych na gruncie wielu nauk społecznych. Jest również kategorią, coraz częściej braną pod uwagę jako jeden z głównych elementów ewaluacji i porównań między krajami, regionami, miastami. Badanie zadowolenia z życia jest jednym z kluczowych elementów oceny subiektywnej jakości życia, a analiza relacji między satysfakcją życiową a takimi kategoriami, więzi i relacje społeczne, partycypacja czy zaufanie wskazują na pierwszeństwo wymienionych zmiennych nad czynnikami ekonomicznymi. Celem artykułu jest zaprezentowanie roli zaufania społecznego w kształtowaniu subiektywnej jakości życia rozumianej jako uogólnione zadowolenie z dotychczasowego życia. Kluczowym elementem poruszanych zagadnień jest zbadanie zależności między życiową satysfakcją a poziomem i formami zaufania społecznego mieszkańców miast postprzemysłowych położonych w Polsce, Rosji, Turcji, na Litwie i na Węgrzech. Zainteresowanie skoncentrowano przy tym na podobieństwach i różnicach, jakie występują między miastami w odniesieniu do prezentowanych zagadnień.

Słowa kluczowe: zadowolenie z życia, subiektywna jakość życia, zaufanie społeczne, miasta postprzemysłowe.

1. Wprowadzenie

„Zadowolenie z życia”, „poczucie dobrostanu” czy „jakość życia” to terminy często stosowane zamiennie. Co sprawia, iż ludzie odczuwają życiową satysfakcję? Co wpływa na szczęście i zadowolenie z życia? Analiza subiektywnej jakości życia i jej korelatów stanowi przedmiot zainteresowania przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. Uwaga skoncentrowana na jakości życia jest w dużej mierze konsekwencją, często udowodnionych empirycznie, związków tej kategorii z koncepcją społeczno-ekonomicznego rozwoju (Rokicka 2014). Dobrostan jednostek i całych zbiorowości jest jednym z głównych elementów ewaluacji

* Dr, Katedra Socjologii Wsi i Miasta, Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43, 90-214 Łódź, amichalska-zyla@wp.pl.

i porównań między krajami, regionami, miastami, a także celem nadrzędnym w tworzeniu koncepcji lokalnego czy regionalnego rozwoju (B o r y s 2005, B o r y s, R o g a l a 2008). Dążenie do jednostkowego i społecznego dobrobytu oraz zaspokojenie potrzeb jako podstawa wzrostu jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń stanowi istotę koncepcji rozwoju zrównoważonego (K u s t e r k a - J e f m a ń s k a 2010).

Przyczyn naukowego zainteresowania dobrostanem psychicznym i życiową satysfakcją, jak wskazuje Łukasz J a c h (2012), poszukiwać również można w jego autoteliczno-pragmatycznej naturze. Jak dowodzi Autor, powołując się na rozważania innych badaczy (M y e r s 2000 i C z a p i ń s k i 2008, za J a c h 2012), osoby charakteryzujące się wysokim poziomem psychicznego dobrostanu są bardziej efektywne i lepiej wykorzystują posiadane zasoby. Dlatego też osiągnięcie zadowolenia z życia nie jest jedynie wartością samą w sobie, ale również środkiem umożliwiającym lepsze funkcjonowanie w świecie (J a c h 2012: 60). Jak trafnie podsumowuje Janusz C z a p i ń s k i (2004), „Szczęśliwym nie tylko chce się bardziej, ale także więcej mogą, ponieważ szerzej patrzą, mądrzej myślą i mają lepszy kontakt ze swoim ciałem”.

Uzasadnieniem podjęcia tematu jest podkreślany przez badaczy związek między poczuciem dobrostanu a takimi kategoriami jak więzi i relacje społeczne, zaufanie, partycypacja czy wreszcie kapitał społeczny (R o k i c k a 2014). Liczne analizy empiryczne zdają się potwierdzać pierwszeństwo wskazanych zmiennych nad czynnikami ekonomicznymi. Zdaniem J. C z a p i ń s k i e g o (2002), nie znaleziono przekonujących dowodów empirycznych na potwierdzenie tezy o bezpośrednim związku między wzrostem gospodarczym w krajach wysoko rozwiniętych a poczuciem dobrostanu ich mieszkańców. Badania A. C a m b e l l a, P. C o n v e r s a i W. R o g e r s a (1976) dowiodły, iż poprawa materialnych warunków życia nie idzie w parze ze zmianą na lepsze subiektywnych ocen życia. Zaspokojenie wszystkich potrzeb życiowych nie jest zatem warunkiem wystarczającym poczucia wysokiej jakości życia (K a s p r z a k, D e r b i s 1999). Jak pokazują ograniczone badania zrealizowane w slumsach Kalkuty zadowolenie z życia wbrew warunkom w jakich funkcjonuje jednostka jest wyższe niż można byłoby tego oczekiwać (B i s w a s - D i e n e r, D i e n e r 2001). Analiza czynników sprzyjających osiągnięciu wysokiego poczucia satysfakcji życiowej wydaje się mieć zatem niebagatelne znaczenie.

Głównym celem analiz prezentowanych w niniejszym opracowaniu jest określenie podobieństw i różnic, jakie występują w odniesieniu do wpływu zaufania społecznego i jego form na poziom subiektywnej jakości życia mieszkańców miast położonych w Polsce, Rosji, na Litwie, na Węgrzech i w Turcji. Zasadniczy cel niniejszego opracowania koncentruje się zatem na dwóch podstawowych zagadnieniach.

Pierwsze sprowadza się do określenia ogólnego poziomu satysfakcji życiowej oraz jego zróżnicowania w badanych zbiorowościach. Zasadniczo chodzi za-

tem o odpowiedź na pytanie, czy i jakie różnice w poziomie subiektywnej oceny jakości życia występują w badanych miastach?

Zagadnienie drugie sprowadza się do próby udzielenia odpowiedzi na pytanie o relacje występujące między poziomem satysfakcji z życia a formami zaufania społecznego takimi jak zaufanie zgeneralizowane, zaufanie horyzontalne i zaufanie wertykalne. Interesującym wydaje się czy poszczególne formy zaufania społecznego w jednakowy sposób oddziałują na poziom jakości życia w badanych miastach czy ich wpływ na poczucie dobrostanu mieszkańców będzie się różnił w poszczególnych zbiorowościach?

Podstawą prezentowanych analiz są badania surveyowe przeprowadzone w ramach projektu *Odrodzenie postprzemysłowych miast peryferyjnych*¹ realizowanego przez międzynarodowy zespół badaczy, którego członkiem była autorka niniejszego opracowania. Materiał badawczy zgromadzono w latach 2012–2013 w pięciu miastach Europy Centralnej i Wschodniej, takich jak: Poniewież (Litwa), Łódź (Polska), Iwanowo (Rosja), Miscole (Węgry), Adapazari (Turcja). Podstawą uzyskania danych były wywiady kwestionariuszowe zrealizowane na reprezentatywnych, losowo dobranych próbach dorosłych mieszkańców badanych ośrodków miejskich. Ogółem zrealizowano 2377 wywiadów, po 400 w Poniewieżu i Miscole, 437 w Iwanowie, 440 w Adapazarii i 700 w Łodzi.

2. Subiektywna jakość życia i sposoby jej pomiaru

Literatura przedmiotu dostarcza wielu modeli pomiaru jakości życia (zob. Ostasiewicz 2004). Część z nich oparta jest na obiektywnych, część na subiektywnych aspektach jakości życia. Proponowane są także modele mieszane uwzględniające zarówno obiektywny, jak i subiektywny wymiar zjawiska.

Obiektywne pomiary jakości życia odnoszą się do analizy warunków lub poziomu życia. Powszechnie stosowanymi wyznacznikami dobrobytu społeczeństwa były do niedawna jedynie ekonomiczne aspekty życia, natomiast głównym i powszechnie stosowanym wskaźnikiem jakości i rozwoju społeczno-gospodarczego – dochód narodowy brutto. Bazując tylko na tym wskaźniku, pomijano cały szereg czynników, które w dużo większym stopniu obrazują poziom rozwoju społeczeństwa i jakość życia jego mieszkańców. Stąd w latach 70. XX w. zaczęto stosować inne wskaźniki odzwierciedlające również wymiar społeczny zjawiska. Konsekwencją tych zmian było wprowadzenie HDI (Human Development Index) jako indeksu rozwoju społeczeństwa, który oprócz dochodu narodowego brutto uwzględnia także inne wskaźniki, tworząc bardziej wszechstronny sposób mierzenia jakości życia społeczeństwa (Wejnert 2001).

¹ Projekt finansowany był ze środków Narodowego Centrum Nauki. Numer projektu: 2011/01/B/HS6/02538.

Badania w zakresie obiektywnej jakości życia wiążą się z udoskonalaniem pomiaru dobrobytu ekonomicznego rozszerzonego o niektóre kwestie społeczne i środowiskowe. Obiektywna jakość życia będąca przedmiotem badań empirycznych obejmuje zatem analizę warunków życia jednostek i zbiorowości w odniesieniu do podstawowych wymiarów związanych zarówno z kondycją materialną, jak i zabezpieczeniem egzystencjalnym i środowiskowym życia jednostek (Borys 2001, Słaby 2007). Najczęściej uwzględniane są zatem takie kategorie jak: materialne warunki życia, zdrowie, edukacja, aktywność ekonomiczna, więzi i relacje społeczne, funkcjonowanie państwa, jakość infrastruktury i środowiska naturalnego (Stiglitz i in. 2009: 43).

Wymiar subiektywny, który stanowi nieodzowny element badania jakości życia, wiąże się natomiast z oceną zadowolenia jednostki z życia, co wynika z percepcji własnego życia w ramach ustalonego systemu wartości i funkcjonowania w określonych warunkach społecznych, gospodarczych i politycznych (Sęk 1993, Borys, Rogala 2008). Badając subiektywny wymiar jakości życia, uwagę poświęca się analizie niematerialnych elementów dobrego życia, takich jak radość i zadowolenie z życia jako całości i jego określonych dziedzin, a także kwestiom związanym z samopoczuciem psychicznym i doświadczanymi stanami emocjonalnymi (Diener, Suh 1997; Stiglitz i in. 2009). W ujęciu tym o poziomie

jakości życia człowieka świadczą stany psychiczne towarzyszące mu w procesie zaspokajania potrzeb, będące wynikiem poznawczej oceny relacji między sobą i otoczeniem, oceny własnych osiągnięć, porażek oraz oceny szans realizacji swoich dążeń, pragnień i celów życiowych (Chudzińska 1995: 89).

Według A. Campbell (1976), jakość życia zależy do stopnia zaspokojenia potrzeb związanych z określonymi dziedzinami życia jednostki, takimi jak: małżeństwo, życie rodzinne, relacje sąsiedzkie i przyjacielskie, zdrowie, praca zawodowa, miejsce zamieszkania, czas wolny, warunki mieszkaniowe, posiadane wykształcenie i standard życia. Pomiary subiektywnej jakości życia odnoszą się zatem do oceny życia jako całości oraz poszczególnych jego dziedzin (Czapliński 2011).

Próbę uporządkowania wymiarów subiektywnej jakości życia poprzez odwołanie się do najczęściej stosowanych w analizach empirycznych wskaźników podjęli Paul Dolan i Robert Metcalfe. Badacze wyróżnili trzy podstawowe kategorie badania jakości życia: badania ewaluacyjne, badania osobistych doświadczeń i badania eudajmonii. Pierwszy typ obejmuje analizę zgeneralizowanej satysfakcji życiowej oraz zadowolenia z poszczególnych aspektów czy dziedzin życia jednostki. Badania osobistych doświadczeń uwzględniają analizę samopoczucia jednostek w odwołaniu do posiadanych w określonym czasie uczuć. Badania eudajmonii opierają się natomiast na opisie psychologicznych potrzeb człowieka,

takich jak na przykład: uznanie, autonomia, kontrola czy przynależność (za R o k i c k a 2014: 95–96).

Każdy ze sposobów pomiaru jakości życia doczekał się wielu empirycznych egzemplifikacji. Coraz częściej zwraca się jednak uwagę na priorytetowe znaczenie wymiaru subiektywnego. Jak czytamy w opracowaniu GUS: „Rozważając obiektywny i subiektywny wymiar jakości życia, można wskazać i podkreślić przesłanki, wyznaczające szczególnie ważną rolę aspektowi subiektywnemu” (GUS 2013: 7–8).

Twórcy tego raportu uzasadniają, iż celem rozwoju społeczno-ekonomicznego jest zadowolenie z dokonanych zmian, zatem „najbardziej adekwatnymi miernikami stopnia zadowolenia są oceny dokonywane bezpośrednio przez samych zainteresowanych” (*ibidem*). Ponadto niektóre aspekty jakości życia dostępne są w analizie tylko w formie subiektywnej oceny dokonanej przez badanych. Dotyczy to między innymi takich zagadnień, jak: stopień zaspokojenia potrzeb wyższego rzędu związanych z relacjami społecznymi czy stylem życia. Wiedza na temat społecznego postrzegania warunków życia, stopnia satysfakcji oraz stanów emocjonalnych społeczeństwa ma również duże znaczenie w procesie planowania konkretnych działań w zakresie polityki społecznej i ekonomicznej.

Mimo dużego zainteresowania problematyką jakości życia pojęcie to nie doczekało się jednak jednej uniwersalnej i powszechnie stosowanej definicji, a raczej wielu podejść oraz badawczych operacjonalizacji. Wynika to z co najmniej dwóch powodów.

Po pierwsze, pojęcie to wykorzystywane jest na gruncie wielu nauk, zatem różnice w podejściu do empirycznej analizy jakości życia wynikają z odmiennej metodologii, swoistej dla danej dyscypliny interpretacji zjawiska oraz jego znaczenia i roli, jaką odgrywa w polach badawczych wskazanych dyscyplin. Przykładowo

dla ekonomistów predyktorami jakości życia są obiektywne warunki życia, a szczególnie zasobność finansowa członków społeczeństwa. Przedstawiciele medycyny doszukują się determinant szczęścia w dobrym zdrowiu traktowanym jako dobrostan psychiczny, fizyczny i społeczny. Socjologowie poszukują istoty jakości życia w obrębie stosunków społecznych, pedagodowie dopatrują się jej w wychowaniu i wartościach, natomiast dla psychologów w zależności od wyznawanego paradygmatu jest to jakość dorastania, zadowalająca więź z obiektem przywiązania, posiadanie adaptacyjnych nawyków i schematów poznawczych lub zdolność do samoaktualizacji, samorealizacji, autoekspresji i autotranscendencji (W n u k, M a r c i n k o w s k i 2012: 27).

Po drugie, jakość życia jest zjawiskiem wielowymiarowym obciążonym emocjonalnie, często o charakterze ideologicznym, ewaluatywnym, trudnym czy wręcz niemożliwym do jednoznacznego ujęcia, uwikłanym w konteksty polityczne i kulturowe (A d a m i e c, P o p i o ł e k 1993). Dotyczy ono jednostek i całych zbiorowości, wymiaru obiektywnego i subiektywnego, globalnego lub ograniczonego. Jest ponadto pojęciem wartościującym i niewartościującym oraz zawierającym

aksjologiczne podstawy (B o r y s, R o g a ł a 2008)². Nieuwzględnienie tej kwestii w rozważaniach nad jakością życia byłoby nie tylko przejawem redukcjonizmu, ale i całkowitym spłyceniem tematu. Zaznaczyć należy, iż wymiary jakości życia nie są rozłączne, a wręcz przeciwnie – nachodzą na siebie. Podejmując badania nad jakością życia, dokonujemy zatem wyboru określonych sfer życia jednostki poddanych obserwacji, co związane jest w mniejszym lub większym stopniu z ograniczeniem globalności ujęcia. Ponadto, zawsze prezentujemy ujęcie jednostkowe lub zbiorowe, subiektywne i/lub obiektywne (*ibidem*).

3. Zaufanie społeczne jako korelat jakości życia

Najczęściej badanymi korelatami subiektywnej jakości życia są czynniki obrazujące społeczne położenie jednostki. Wyniki zrealizowanych badań nie potwierdzają jednoznacznie tezy, iż młodszy, bardziej zamożni i lepiej wykształceni odznaczają się wyższym poczuciem dobrostanu (H o r l e y, L a v e r y 1995; D i n e r 1984, D i e n e r, B i s w a s - D i e n e r 2002). Rośnie zatem zainteresowanie poszukiwaniem innych niż czynniki położenia społecznego jednostki predyktorów subiektywnej jakości życia. To skłania badaczy do określenia wpływu zmiennych psychospołecznych. Przykładem takich badań są te podejmujące analizę związku pomiędzy jakością życia a zasobami kapitału społecznego. Zwraca się uwagę na wpływ kapitału społecznego mierzonego siłą społecznych powiązań, zaufaniem i partycypacją zarówno na poszczególne elementy jakości życia, jak i na subiektywne samopoczucie jednostek. Ja udowadniają J.F. H e l l i w e l l i R. P u t n a m (2004: 1444), kapitał społeczny jest silnie, pozytywnie związany z subiektywnym samopoczuciem przez wiele niezależnych kanałów i w kilku różnych formach. Więzi rodzinne, przyjacielskie, sąsiedzkie, więzi w miejscu pracy, zaangażowanie obywatelskie oraz wiarygodność i zaufanie wydaje się niezależnie i solidnie związane ze szczęściem i zadowoleniem z życia, zarówno bezpośrednio, jak i poprzez ich wpływ na zdrowie czy dochody (C z a p i ń s k i 2013: 294).

Zwraca się również uwagę na zależności występujące pomiędzy poszczególnymi komponentami kapitału społecznego i poczuciem dobrostanu. Wyniki badań wskazują na pozytywny wpływ relacji i kontaktów społecznych na subiektywną jakość życia. Istotne znaczenie dla poczucia zadowolenia z życia mają powiązania rodzinno-mażeńskie (H e l l i w e l l 2002, K a c z m a r e k 2004). Wyniki badań jednoznacznie potwierdzają, iż osoby związane węzłem małżeńskim oraz żyjące w konkubinacie są z reguły bardziej szczęśliwe niż te samotne.

W związku z rozwojem nowoczesnych technologii komunikacji coraz częściej analizowane są relacje społeczne zapośredniczone przez Internet. Pośród

² Próbę uporządkowania oraz określenia różnic i podobieństw między kryteriami definiowania istoty jakości życia podjął Tadeusz B o r y s (2008). Proponowane przez autora kryteria generują aż siedem typologii jakości życia.

badan odnajdujemy i takie podejmujące problem związku między korzystaniem z serwisów społecznościowych przez studentów i zasobami kapitału społecznego. Badania M. Burke, C. Marlow, T. Lento (2010) wykazały, iż komunikacja zapośredniczona przez Internet wiąże się z większym poziomem kapitału integracyjnego i niższym poczuciem osamotnienia, ale ma tylko niewielki związek z pomostowym kapitałem społecznym, który jest przede wszystkim związany z rozmiarem sieci przyjaciół.

Duże znaczenie dla poczucia dobrostanu psychicznego i życiowej satysfakcji ma poziom zaufania interpersonalnego (Barefoot 1998 i Layard 2005, za Tokuda i in. 2008). Zaufanie można zdefiniować jako „mechanizm oparty na założeniu, że innych członków danej społeczności cechuje uczciwe i kooperatywne zachowanie oparte na wspólnie wyznawanych normach” (Fukuyama 1997: 38). Według Piotra Sztompki zaufanie sprzyja innowacyjnym i spontanicznym działaniom, podnosi aktywność społeczeństwa oraz wzmacnia więzi społeczne i podmiotowość społeczeństwa. Powszechny brak zaufania z kolei

prowadząc do demobilizacji, pasywizmu, ostrożności, oportunistu, dystansów społecznych, atomizacji, alienacji obniża potencjał podmiotowy społeczeństwa, jego zdolność do twórczego, innowacyjnego samoprzekształcania się (Sztompka 2002: 324).

Z mnogości prac podejmujących problem zaufania społecznego, czy to w czysto filozoficznym wymiarze, czy w odniesieniu do jego empirycznych deskrypcji wyłaniają się te wyliczające korzyści płynące z upowszechniania postaw zaufania w zbiorowości. Dokonując krytycznego oglądu wielu z nich, Paweł Starosta (2014: 50) uzasadnia, iż

w globalizującym się i refleksyjnym społeczeństwie istnieje duże zapotrzebowanie na zaufanie jako czynnik redukujący poczucie zagrożenia i niepewności, jako fundamentu organizacji społecznej.

Podobnego zdania jest Bronisław Misztal, który podkreśla, iż relacja zachodząca między zaufaniem a poczuciem bezpieczeństwa jest na tyle oczywista, że czynniki te tworzą wspólnie pewien stan społecznej rzeczywistości, którego przeciwieństwem jest ryzyko i niepewność (za Frykowski 2005: 41). Zaufanie społeczne ma również istotne znaczenie dla rozwoju gospodarczego społeczeństwa (Putnam 1995). Zależność ta została potwierdzona w licznych badaniach, w których analizowano relację między poziomem zgeneralizowanego zaufania a poziomem rozwoju ekonomicznego mierzonego PKB *per capita* i innymi miarami (Knack, Keefer 1997 oraz Raissier 2008, za Starosta 2014: 52). Podobnie rzecz się ma ze znaczeniem zaufania w wymiarze politycznym³, w tym

³ Więcej na temat relacji między zaufaniem społecznym a postawami obywatelskimi w artykule Kamila Brzezińskiego zamieszczonym w niniejszym tomie.

szczególnie dla zaawansowania procesów demokratyzacji. Ronald Inglehart za- uważa, iż zaufanie społeczne sprzyja demokracji. Jednak zależność ta jest dwukie- runkowa, w przeświadczeniu autora bowiem demokratyczne instytucje sprzyjają społecznemu zaufaniu (Inglehart 1999).

Obok tych znanych i wielokrotnie udowodnianych empirycznie zależności, coraz częściej zwraca się uwagę na to, iż rozwój zdolności ufania innym ma za- sadnicze znaczenie dla tworzenia zintegrowanej osobowości i udanych relacji społecznych. Wyniki badań sugerują istnienie zależności między uczestnictwem w sieciach społecznych a zaufaniem do innych ludzi. Zależność ta przyjmuje po- stać sprzężenia zwrotnego, ponieważ osoby ufające innym częściej nawiązują kontakty, przez co mają więcej przyjaciół, a to z kolei skłania ich do większej ufności innym (Growiec 2009: 59). W przeciwieństwie do tego, negatywne na- stawienie, takie jak nieufność, wrogość, podejrzliwość i cynizmu, związane są ze spadkiem samopoczucia psychicznego (Gallo, Smith, Cox 2006, za Tokuda i in. 2008).

Badania zrealizowane w ramach Warsaw Area Study, prowadzonego przez Instytut Studiów Społecznych UW i Szkołę Wyższą Psychologii Społecznej w grudniu 2001 r. na reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców Warsza- wy potwierdzają tezę o istnieniu związku między zaufaniem interpersonalnym a satysfakcją życiową. Choć wyniki tych badań wskazują na raczej słaby związek między zaufaniem a zadowoleniem z życia, to i tak jest on pozytywny w przeci- wieństwie do wpływu wieku na poczucie dobrostanu (Skarżyńska 2003: 45).

Potwierdzeniem istnienia zależności między zaufaniem a jakością życia są rezultaty badań J.F. Helliwella i W. Shuna (2010). Autorzy analizują nie tyl- ko wpływ zaufania interpersonalnego na poczucie dobrostanu psychicznego, ale także zaufania do instytucji. Jak dowodzą, w środowisku o wysokim poziomie za- ufania odnotowano wyższy poziom zadowolenia z życia wśród badanych. Ci, któ- rzy odznaczają się wyższym zaufaniem poziomym i pionowym, są średnio o 18% bardziej zadowoleni z życia. Efekty oddziaływania zaufania i przynależności na subiektywną jakość życia są na tyle duże, że, jak porównano je z oddziaływaniem dochodu na wzrost zadowolenia z życia, to zauważono istotne podobieństwo.

Rolę zaufania interpersonalnego dla poprawy jakości życia zarówno w bez- pośrednim związku, jak i pośrednim wpływie na takie aspekty, jak więzi spo- łeczne, zaangażowanie i współpraca z innymi czy zdrowie wskazują w swoich rozważaniach Y. Tokuda i in. (2008). Jak dowodzą autorzy, wyższy poziom zaufania interpersonalnego jest związany z silniejszymi więziami z rodziną, przy- jaciółmi i społeczeństwem, co w konsekwencji prowadzi do większego wsparcia społecznego mającego realny wpływ na powiększanie poczucia dobrobytu. Za je- den z najważniejszych czynników wzmacniających zadowolenie z życia wymie- niają autorzy poziom zaangażowania, które traktowane jest jako konsekwencja wzrostu personalnego zaufania. I wreszcie, zaufanie interpersonalne może prowa- dzić do poprawy ogólnego stanu zdrowia poprzez bardziej efektywne wsparcie,

rozpowszechnianie informacji i wiele więcej źródeł wzajemnego szacunku wśród sąsiadów i społeczności. Okolica bogata w zaufanie interpersonalne ma większy dostęp do lokalnych usług i udogodnień, jak i lokalnych grup działania na rzecz poprawy jakości usług dla ludności, co w konsekwencji sprzyjać może poprawie zdrowotności członków lokalnej społeczności (T o k u d a i in. 2008: 8).

Podsumowując zaprezentowane rozważania oraz rezultaty badań innych autorów, uznać należy zasadność badania relacji między zadowoleniem z życia a zaufaniem społecznym. Prezentowane opracowanie zawiera analizę zależności między poczuciem dobrostanu a poziomem społecznego zaufania i jego formami, takimi jak zaufanie zgeneralizowane, zaufanie horyzontalne i zaufanie wertykalne.

4. Poziom zgeneralizowanej jakości życia mieszkańców badanych miast

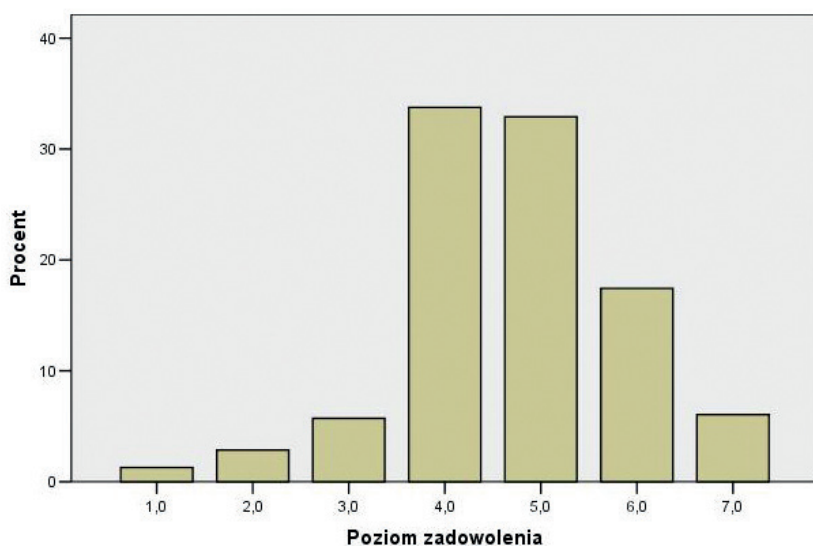
Subiektywna jakość życia, która jest przedmiotem zainteresowania w ramach niniejszego opracowania, jest postrzegana jako wynik oceny i wartościowania swojego życia przez jednostki (D i n e r 1984, R o ż n o w s k a 2009, C z a p i ń s k i 2013). Utożsamiana jest z poczuciem dobrostanu mierzonego poczuciem satysfakcji z życia jako całości (uogólniona jakość życia) oraz zadowolenia z poszczególnych sfer życia (satysfakcje częściowe). Przedmiotem zainteresowania w ramach niniejszego opracowania jest uogólniona ocena jakości życia badanych mieszkańców miast poprzemysłowych⁴.

Wyniki badań realizowanych w Polsce (CBOS 2011, 2012; C z a p i ń s k i 2013) pokazują, iż większość ludzi jest zadowolona ze swojego życia. Stwierdza się nawet znaczną poprawę oceny dotychczasowego życia dokonywanej przez Polaków w ostatnim dwudziestoleciu. Odsetek osób zadowolonych był w roku 2013 o 21 punktów procentowych większy w porównaniu z rokiem 1991. Osób oceniających swoje dotychczasowe życie jako udane było prawie 45%. Jednak łączny odsetek Polaków oceniających swoje życie w kategoriach pozytywnych był dużo wyższy i sięgnął prawie 80% (C z a p i ń s k i 2013: 163). Wyniki badań zrealizowanych w innych krajach europejskich świadczą również o raczej wysokim poziomie satysfakcji życiowej. Potwierdzają to analizy M.G. Pittau, R. Zelli go, A. G e l m a n a (2009), których podstawą były przekrojowe i reprezentatywne badania Eurobarometr. Wyniki badań ukazujące poziom zadowolenia z życia w krajach tak zwanej starej piętnastki świadczą jednak o istotnym zróżnicowaniu

⁴ Generalna jakość życia i zadowolenie z poszczególnych dziedzin życia członków badanej zbiorowości w kontekście wpływu komponentów kapitału społecznego (traktowanych jako zregrowane zmienne syntetyczne) była przedmiotem zainteresowania w innym artykule Autorki (2014). Niniejszy tekst stanowi rozwinięcie jednego z wątków cytowanego artykułu – wpływu zaufania i jego form na poziom zgeneralizowanej jakości życia. Fragment *Ogólna ocena dotychczasowego życia mieszkańców badanych miast* pochodzi z przywołanego opracowania.

regionalnym. Autorzy badania analizowali ogólny poziom zadowolenia z życia w okresie 1992–2002 dla państw członkowskich Unii Europejskiej. Najwyższy poziom satysfakcji z życia odnotowano w krajach Europy Północnej (Holandii, Szwecji, Finlandii i Irlandii). Poziom zadowolenia z życia mierzony na 4-stopniowej skali, gdzie 1 oznaczało brak zadowolenia, a 4 duże zadowolenie z życia dla tej grupy krajów wyniósł ok. 3,5. Najwyższy poziom satysfakcji odnotowano w Holandii, a najniższy poziom satysfakcji życiowej natomiast w krajach południowych (Hiszpanii, Włoszech, Portugalii i Grecji). Średnia zadowolenia z życia wahała się w tym przypadku między 2,5 a 3 punkty na skali. Najniższy poziom odnotowano w Grecji. Jednak tu właśnie dostrzeżono najwyższy progres między rokiem 1992 a 2002.

Porównując wyniki przywołanych badań z rezultatami uzyskanymi w badaniach miastach Europy Centralnej i Wschodniej i Turcji, należy zwrócić uwagę na znaczne podobieństwa. Większość mieszkańców pięciu miast pozytywnie ocenia swoje dotychczasowe życie (por. rysunek 1).

Rysunek 1. Ogólne zadowolenie z życia (N=2377)

Źródło: opracowanie własne.

Posługując się 7-stopniową skalą, gdzie 1 oznacza życie okropne, a 7 wspinałe, przeszło połowa badanych oceniła swoje życie jako dobre lub bardzo dobre. Odnotowano jednak stosunkowo wysoki, ponad 30-procentowy udział wskazań odzwierciedlających oceny ambiwalentne. Jako okropne swoje życie oceniło 5% badanych. Jednak łączny udział osób postrzegających swoje życie w kategoriach

negatywnych przekroczył 20%. Średnia wartość ocen dotychczasowego życia badanych wyniosła 4,7.

Porównanie średnich ocen własnego życia w poszczególnych miastach świadczy o raczej niewielkich, choć istotnych statystycznie, różnicach.

Tabela 1. Średnie wartości ocen dotychczasowego życia w badanych miastach

Miasto	Średnia	Odchylenie standardowe	N
Peneveres (LT)	4,642	1,2579	399
Łódź (PL)	4,451	1,0017	700
Miscolc (HU)	4,739	1,1280	394
Iwanowo (RUS)	4,595	1,0419	437
Adapazari (TU)	5,286	1,2885	416
Ogółem	4,707	1,1656	2 346

$df=4$; $F= 37,693$; $p\leq 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane dane pokazują, iż najniższy poziom życiowej satysfakcji odnotowano w Łodzi a najwyższy w Adapazarii. Zwraca uwagę wysoki poziom pozytywnych ocen wystawionych własnemu życiu wśród badanych w Adapazari. Zdecydowanie przewyższa on oceny, jakie wystawili mieszkańcy od pozostałych miast. Można zatem uznać, iż miasta w krajach należących do byłego bloku wschodniego wykazują istotne podobieństwa pod względem ogólnego poziomu dobrostanu swoich mieszkańców. Odmienna jest pod tym względem Turcja, która zarówno pod względem kulturowym, społecznym, jak i gospodarczym istotnie różni się od grupy pozostałych państw.

5. Subiektywna ocena jakości życia a zaufanie społeczne

Z prac uznanych autorów wynika, iż współczesne społeczeństwo charakteryzuje się niskim poziomem zaufania społecznego (Coleman 1994, Putnam 2008). Erozja postaw ufności jest szczególnie silna w krajach pokomunistycznych. Jak podkreśla F. Fukuyama,

każdy kraj o niskim poziomie kapitału społecznego ma za sobą okres silnej centralizacji politycznej i celowych działań monarchy lub państwa w kierunku całkowitego wyeliminowania konkurentów do władzy. W takich krajach kapitał społeczny, który istniał przed nadejściem władzy absolutnej, został zniszczony, struktury społeczne zostały zaś zaprzęgnięte do służby na rzecz państwa. Z kolei kraje o wysokim poziomie zaufania społecznego, takie jak Japonia, Niemcy czy USA, nigdy nie działały w warunkach przedłużających się tendencji centralistycznych (1997: 380).

Polska należy do krajów o niskim poziomie zaufania zgeneralizowanego i wertykalnego (Frykowski 2005, CBOS 2008, *Diagnoza społeczna* 2013). Na wysokim poziomie utrzymuje się jedynie zaufanie horyzontalne, szczególnie do rodziny i członków najbliższego otoczenia jednostki, co jednak nie sprzyja kooperacji w ramach szerszego środowiska społecznego. Obszarem, który w opinii Roberta Putnama nie sprzyja rozwojowi kultury zaufania, jest wielkie miasto. Jak wskazuje, „w wielkich miastach z uwagi na większą przestępczość i mniejszy zakres kontroli społecznej zaufanie jest mniejsze z oczywistych powodów. Z drugiej strony jest to, być może, niewielka cena za wolność osobistą” (Putnam 2008: 140).

Celem niniejszego opracowania nie jest jednak analiza poziomu i form zaufania społecznego w badanych miastach postprzemysłowych⁵ a jedynie ukazanie relacji, jakie występują między uogólnioną życiową satysfakcją a poziomem zaufania oraz wpływu poszczególnych jego form na różnice w subiektywnie dokonanej ocenie własnego życia wśród mieszkańców badanych miast poprzemysłowych.

Pierwszym krokiem na drodze do realizacji tak zdefiniowanego celu badawczego jest ustalenie zależności między poziomem zadowolenia z dotychczasowego życia a poziomem społecznego zaufania traktowanego jako całościowa postawa, na którą składają się określone formy, takie jak zaufanie zgeneralizowane, horyzontalne (do członków rodziny, sąsiadów, współpracowników, mieszkańców miasta) i wertykalne (do instytucji i organizacji). Efektem połączenia zmiennych składających się na wskazane rodzaje zaufania jest skonstruowanie syntetycznej skali zaufania społecznego. Skala ta składała się z 17 itemów, z których każdy określał poziom zaufania społecznego na 7-stopniowej skali od -3 (zupełny brak zaufania) do +3 (pełne zaufanie). Po standaryzacji zmiennych określono wartość rzetelności skali metodą Alfry Cronbacha, która w tym przypadku wyniosła 0,898, co należy uznać za wynik w pełni satysfakcjonujący.

Uzyskane wyniki potwierdzają istnienie stosunkowo silnej zależności (r -Pearsona = 0,414) między poziomem życiowej satysfakcji a zagregowanym zaufaniem społecznym. Wyższy poziom zaufania społecznego sprzyja zatem wzrostowi pozytywnych ocen dotychczasowego życia. Związek między zaufaniem a satysfakcją życiową udowodniono w badaniach wcześniejszych (między innymi Helliwell, Shu 2010), co próbowano wykazać w niniejszym artykule. Zaufaniu społecznemu przypisuje się szczególną rolę, ponieważ, zdaniem F. Fukuyamy, warunkuje ono dobrobyt danego kraju. Pozytywna zależność pomiędzy poziomem zaufania społecznego a efektywnością gospodarczą wiąże się z większą skłonnością do podejmowania ryzyka i wchodzenia w społeczne wymiany, gdyż pozwala redukować niepewność dotyczącą przyszłych działań innych osób

⁵ Zagadnienie to jest przedmiotem analiz zaprezentowanych w tekście Pawła Starosty i Kamila Brzezińskiego (2014). Rozważania autorów koncentrują się na przedstawieniu zarówno poziomu jak i relacji między formami zaufania oraz różnic jakie występują w tym zakresie między badanymi miastami.

(Sztompka 2002). Wydaje się, iż z tych samych powodów zaufanie może powodować wzrost poczucia dobrostanu jednostki zarówno w sposób bezpośredni, jak i pośredni, oddziałując na wzrost poziomu uzyskiwanych dochodów (Zack, Knack 2000).

Zasadniczym elementem prowadzonych analiz jest ustalenie, czy we wszystkich badanych miastach będziemy mieć do czynienia z analogicznym wpływem zagregowanego zaufania społecznego na poziom zadowolenia z życia?

Tabela 2. Zadowolenie z życia a zaufanie społeczne w badanych miastach (N=2367)

Miasto	r-Pearsona	p	N
Poniewież	0,278	0,000	400
Łódź	0,189	0,000	700
Miscole	0,216	0,000	400
Iwanowo	0,253	0,000	437
Adapazari	0,393	0,000	430

Źródło: opracowanie własne.

Odnotowano istotny wpływ zaufania społecznego na poczucie dobrostanu mieszkańców wszystkich badanych miast. Zależność między zaufaniem a subiektywną jakością życia, choć w każdym przypadku pozytywna, to jednak o różnej intensywności. Od raczej słabej w Łodzi do stosunkowo silnej w Adapazarii. Uznać zatem należy, iż zaufanie społeczne jest dużo bardziej znaczącym predyktorem ogólnej satysfakcji z życia wśród badanych mieszkańców miasta tureckiego niż w pozostałych zbiorowościach. Oczywiście zależność między zaufaniem a jakością życia traktować można jako zależność dwustronną. Wzrost poziomu zaufania sprzyja poprawie jakości życia, ale też większe zadowolenie z życia może mieć istotny wpływ na tworzenie postaw ufności. Traktowanie zaufania jako zmiennej wyjaśniającej poziom życiowej satysfakcji ma w niniejszym opracowaniu czysto analityczny charakter.

6. Subiektywna ocena jakości życia a formy zaufania społecznego

W licznych badaniach empirycznych najczęściej wyróżnia się trzy podstawowe formy zaufania społecznego: zgeneralizowane, horyzontalne i wertykalne. Podstawą wskazanej typologii jest zasięg oddziaływania zaufania czy też typ podmiotu lub zjawiska, wobec którego występuje postawa zaufania (Fukuyama 1997)⁶.

⁶ Więcej na temat typologii form i wymiarów zaufania oraz wzajemnych relacji między nimi w kontekście zarówno rozważań teoretycznych, dokonanego przeglądu literatury przedmiotu

Zaufanie zgeneralizowane stanowi uogólnioną orientację ludzi wobec podmiotów pozostających poza ich bezpośrednim doświadczeniem. Jest to zatem postawa wobec szeroko rozumianego środowiska społecznego wyrażająca nasze całościowe nastawienie, płynące raczej z potrzeby więzi aniżeli chęci osiągnięcia indywidualnego interesu. Zaufanie zgeneralizowane, jak wskazują Petr Marek i Ivana Markova (za Starosta, Brzeziński 2014: 60), „odnosi się do wiary w wiarygodności innych”.

Zaufanie horyzontalne (spersonalizowane) odnoszone jest do postaw i oczekiwań wobec osób będących członkami najbliższych kręgów i grup odniesienia jednostki. Jest to zatem pozytywna postawa wobec członków najbliższej rodziny, przyjaciół, sąsiadów, współpracowników. Jej źródłem jest najczęściej bezpośrednie doświadczenie wynikające z interakcji z określonymi osobami (Starosta, Brzeziński 2014: 59).

Zaufanie wertykalne, zwane instytucjonalnym bądź publicznym,

bazuje głównie na doświadczeniu pośrednim, przekazywanych informacjach o instytucjach czy liderach politycznych. Zaufanie do instytucji publicznych redukuje koszty wdrażania reguł prawnych i kreuje działania zbiorowe. Brak zaufania instytucjonalnego wynika z refleksji na temat stanu życia politycznego, ze stosunku do ludzi, którzy kierują demokratycznymi instytucjami i innymi agencjami wdrażającymi publiczne programy, z ogólnego zaufania do systemu demokratycznego i procedur demokratycznych (Nowakowski 2008: 218).

Określając wpływ każdej z form zaufania na zgeneralizowaną, subiektywną jakość życia badanych, starano się wykazać, który z rodzajów zaufania w największym stopniu różnicuje badane zjawisko.

Tabela 3. Satysfakcja życiowa a formy zaufania społecznego (N=2367)

Formy zaufania	Ocena dotychczasowego życia	
	r-Pearsona	P
Zaufanie zgeneralizowane	0,206	0,000
Skala zaufania horyzontalnego	0,392	0,000
Skala zaufania wertykalnego	0,386	0,000

Źródło: opracowanie własne.

Wartości współczynnika Pearsona wskazują, iż istnieją stosunkowo duże rozbieżności w stopniu oddziaływania poszczególnych form zaufania na satys-

oraz omawianych badań odnajdziemy w artykule Pawła Starosty i Kamila Brzezińskiego *The Structure of Social Trust in Post-industrial Cities of Central and Eastern Europe* (2014). Ponadto w swoim artykule, zamieszczonym w niniejszym tomie, Kamil Brzeziński podejmuje problem relacji między zaufaniem społecznym a postawami obywatelskimi w miastach poprzemysłowych. Empiryczna podstawą obu cytowanych artykułów jest materiał badawczy zgromadzony w ramach projektu *Odrodzenie postprzemysłowych miast peryferyjnych*.

fakcję życiową badanych. Najmniejsze znaczenie w kształtowaniu subiektywnej jakości życia ma, jak się okazuje, zaufanie zgeneralizowane. Większą doniosłość posiadają dwa pozostałe rodzaje zaufania: wertykalne i horyzontalne, z niewielką przewagą znaczenia tego ostatniego. Wydaje się, iż zaufanie do osób znanych, będących w najbliższym otoczeniu jednostki, w największym stopniu kształtuje pozytywny stosunek do własnego życia. Podobnie rzecz ma się z zaufaniem instytucjonalnym. Zadowolenie z życia zdaje się raczej wynikać z wiary w wiarygodność osób z najbliższego otoczenia jednostki oraz istotnych dla jej codziennego funkcjonowania instytucji aniżeli szerszego, bliżej nieokreślonego środowiska społecznego.

Porównanie wpływu poszczególnych form zaufania na życiową satysfakcję mieszkańców badanych miast wykazano pewne podobieństwa, ale i istotne różnice.

Tabela 4. Satysfakcja życiowa a formy zaufania społecznego w badanych miastach
Wartości współczynnika korelacji r-Pearsona (N=2367)

Korelaty	Ogólne zadowolenie z życia				
	Poniewież	Łódź	Miscolc	Iwanowo	Adapazari
Zaufanie zgeneralizowane	0,205*	0,260*	0,302*	b.z.	0,220*
Skala zaufania horyzontalnego	0,392*	0,362*	0,450*	0,202*	0,287*
Skala zaufania wertykalnego	0,361*	0,226*	0,459*	0,312*	0,333*

* $p \leq 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Można dostrzec pewną analogię w znaczeniu wyróżnionych form zaufania dla oceny własnego życia dokonanej przez mieszkańców badanych ośrodków. Otóż we wszystkich badanych miastach najmniejszą moc oddziaływania na jakość życia ma zaufanie zgeneralizowane. Silniejszy związek zaobserwować można między dwoma pozostałymi typami zaufania a satysfakcją z dotychczasowego życia. Należy jednak dodać, iż w dwóch badanych miastach, Poniewieżu i Łodzi, większe znaczenie okazało się mieć zaufanie horyzontalne, a w pozostałych zbiorowościach zaufanie wertykalne. Przy czym w Miszkolcu różnica między wagą zaufania spersonalizowanego i instytucjonalnego jest bardzo niewielka.

Określiwszy znaczenie zaufania horyzontalnego na jakość życia badanych, warto zobaczyć, która z grup odniesienia społecznego jednostki ma największy wpływ na kształtowanie pozytywnych ocen własnego życia.

Uzyskane wyniki pokazują, iż źródłem poczucia dobrostanu są dla badanych ich najbliżsi. Zaufanie do członków rodziny jest niemal powszechne. Wyniki analiz przeprowadzone przez Pawła Starostę i Kamila Brzezińskiego (2014) w ramach omawianych badań dostarczają informacji o niemal powszechnym zaufaniu okazywanym członkom własnej rodziny we wszystkich badanych miastach.

Tabela 5. Satysfakcja życiowa a wymiary zaufania horyzontalnego w badanych miastach
Wartości współczynnika korelacji r-Pearsona (N=2367)

Wymiary zaufania horyzontalnego	Ogólne zadowolenie z życia					
	Poniewież	Łódź	Miscolc	Iwanowo	Adapazari	Ogółem
Rodzina	,325	,304	,394	,244	,160	,314
Sąsiedzi	,236	,205	,359	,146	,200	,277
Współpracownicy	,265	,303	,292	,145	,237	,306
Mieszkańcy miasta	,332	,174	,334	,108	,328	,285

* $p \leq 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Badania zrealizowane w Polsce wskazują, iż szczęście rodzinne jest niezmiennie na pierwszym miejscu w hierarchii wartości społeczeństwa polskiego (CBOS 2013). Z całą pewnością można też stwierdzić, iż jest ono w dużej mierze pochodną wzajemnego zaufania członków rodziny. Zatem stosunkowo silna zależność między zaufaniem do rodziny a poczuciem satysfakcji życiowej nie jest zaskoczeniem. Zwraca jednak uwagę odmienna sytuacja mieszkańców Adapazari. W przeciwieństwie do pozostałych badanych zbiorowości zadowolenie z dotychczasowego życia mieszkańcy tego tureckiego miasta zawdzięczają w największym stopniu zaufaniu okazywanemu mieszkańcom miasta, a nie członkom rodziny. Pomocna w wyjaśnieniu tej zależności może okazać się analiza relacji mieszkańców Adapazari ze społecznością miasta. Silne więzi w miejscu zamieszkania niewątpliwie stanowiłyby kontekst interpretacyjny dla opisanej relacji.

Duże znaczenie dla satysfakcji z dotychczasowego życia ma zaufanie do współpracowników. Rola ufności wobec osób współzatrudnionych w budowaniu zadowolenia z własnego życia jest szczególnie istotna wśród mieszkańców Łodzi. Taka sytuacja wynikać może co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, duże i ciągle rosnące znaczenie pracy w hierarchii wartości życiowych jednostki (CBOS 2013, Czapiński 2013). Po drugie, zwiększa się udział czasu, jaki spędzamy w pracy oraz ze współpracownikami, stąd stają się oni coraz istotniejszą grupą odniesienia. Wpływ postaw zaufania wobec osób, z którymi spędzamy często większą część dnia, może zatem istotnie warunkować poczucie satysfakcji osobistej.

Jak wskazują Paweł Starosta i Kamil Brzeziński (2014: 63),

w przeciwieństwie do zaufania horyzontalnego, poziom zaufania wertykalnego jest jeszcze bardziej spójny zarówno dla miast, jak i dla poszczególnych instytucji. Jednakże kierunek postaw jest jednoznacznie negatywny dla wszystkich miast i dla wszystkich badanych instytucji.

Rola zaufania instytucjonalnego w kształtowaniu postawy zadowolenia z dotychczasowego życia w poszczególnych zbiorowościach aczkolwiek pozytywna już tak koherentna nie jest.

Tabela 6. Satysfakcja życiowa a wymiary zaufania wertykalnego w badanych miastach
Wartości współczynnika korelacji r-Pearsona (N=2367)

Wymiary zaufania wertykalnego	Ogólne zadowolenie z życia					
	Poniewież	Łódź	Miscolc	Iwanowo	Adapazari	Ogółem
Rada miasta	0,239	0,155	0,367	0,227	0,219	,293
Prezydent miasta	0,169	0,168	0,314	0,210	0,180	,268
Duchowni z miejscowych parafii	0,222	0,110	0,304	b.z.	0,280	,277
Prywatne firmy w mieście	0,333	0,177	0,327	0,267	0,232	,307
Sądy w mieście	0,269	0,119	0,380	0,196	0,283	,287
Policja w mieście	0,262	0,165	0,387	0,292	0,294	,317
Banki w mieście	0,288	0,208	0,366	0,213	b.z.	,221
Instytucje zdrowia w mieście	0,221	0,186	0,345	0,236	0,262	,332
Instytucje edukacyjne w mieście	0,221	0,149	0,389	0,180	0,227	,270
Partie polityczne w kraju	0,219	0,182	0,328	0,275	0,241	,288
Aktualny rząd krajowy	0,218	0,204	0,295	0,189	0,270	,315
Prezydent kraju	0,271	b.z.	0,342	0,176	0,220	,292

* $p \leq 0,001$.

Źródło: opracowanie własne.

Wskazać można na kilka instytucjonalnych podmiotów, do których zaufanie ma największą moc oddziaływania na poczucie dobrostanu większości badanych. Do instytucji tych należą przede wszystkim instytucje porządku publicznego: policja i sądy oraz instytucje finansowe (banki). Chociaż dla zadowolenia z życia mieszkańców Adapazarii zaufanie do banków nie ma w ogóle znaczenia. Rola tych instytucji w kształtowaniu poczucia bezpieczeństwa zarówno fizycznego, jak i ekonomicznego jest nie do przecenienia, a jak wiadomo, bezpieczeństwo staje się w obecnych czasach wartością wysoce cenioną. Zaprezentowane dane pokazują również, iż w przypadku mieszkańców Miszkolca zaufanie wertykalne, niemal we wszystkich wymiarach, jest o wiele bardziej istotne w kreowaniu satysfakcji życiowej niż w przypadku pozostałych zbiorowości. Natomiast w najmniejszym stopniu warunkuje ono poczucie dobrostanu badanych łódzian.

7. Konkluzje

Zaprezentowane w tekście analizy zmierzały do udzielenia odpowiedzi na pytania o poziom subiektywnej jakości życia w wymiarze zgeneralizowanym oraz relacje między nią a skalą i formami zaufania społecznego w pięciu postidustrialnych miastach w położonych w Europie Centralnej i Wschodniej oraz Turcji. Zaprezentowane rezultaty badań skłaniają do sformułowania kilku podstawowych wniosków.

Po pierwsze, poziom życiowej satysfakcji mieszkańców badanych miast uznać można za raczej wysoki. Odnotowano jednak znaczące różnice w jakości życia pomiędzy poszczególnymi miastami. Zdecydowanie wyróżnia się wysoka satysfakcja z dotychczasowego życia mieszkańców Adapazarii (Turcja). Badani mieszkańcy są tu niemal o jeden punkt na skali bardziej zadowoleni z życia niż respondenci z Łodzi, którzy odznaczają się najniższym spośród badanych zbiorowości poczuciem dobrostanu. Co ciekawe, ten raczej przeciętny poziom jakości życia w Łodzi nie jest konsekwencją relatywnie korzystnej sytuacji społeczno-ekonomicznej miasta. Stosunkowo niski rozwój miasta nie jest natomiast przeszkodą dla mieszkańców Adapazarii do postrzegania swojego życia w kategoriach zdecydowanie pozytywnych⁷. Być może wyjaśnieniem wskazanej dysproporcji w ocenie własnego życia między mieszkańcami badanych miast jest poziom posiadanych aspiracji. Uczestnictwo we wspólnocie europejskiej obok państw wysoko rozwiniętych skłania mieszkańców Polski i innych miast Europy Centralnej i Wschodniej do licznych porównań, co skutkować może wzrostem życiowych aspiracji i równocześnie przyczyniać się do formułowania bardziej krytycznych ocen względem własnego życia.

Po drugie, analiza relacji między poczuciem dobrostanu a poziomem zaufania społecznego wykazała istnienie stosunkowo silnej zależności. Wysokie zasoby zaufania społecznego sprzyjają postrzeganiu własnego życia w kategoriach bardziej pozytywnych, a jego deficyt wpływa na obniżenie ocen. Istotne znaczenie zaufania społecznego dla podnoszenia jakości życia wynika, jak należy przypuszczać, z pewnej przewidywalności, harmonii i społecznego wsparcia, jakie jest jego udziałem. Doniosłość zaufania społecznego dla poprawy satysfakcji z dotychczasowego życia odnotowano we wszystkich badanych miastach. Jednak w największym stopniu współdeterminuje ono jakość życia mieszkańców Adapazarii.

Po trzecie, wykazano znaczne różnice w oddziaływaniu poszczególnych form zaufania, takich jak zaufanie zgeneralizowane, horyzontalne i wertykalne na subiektywną ocenę życia mieszkańców pięciu miast. Zaobserwowano najsłabsze

⁷ Więcej na temat zależności między subiektywną jakością życia a poziomem społeczno-ekonomicznego rozwoju badanych miast znajduje się w artykule Michalska-Żyła 2014.

oddziaływanie zaufania zgeneralizowanego na subiektywne oceny własnego życia w niemal wszystkich badanych zbiorowościach. Wyjątkiem jest Łódź, gdzie odnotowano większe znaczenie zaufania zgeneralizowanego niż wertykalnego. Znaczenie dwóch pozostałych form zaufania dla satysfakcji z dotychczasowego życia różni się w poszczególnych miastach. I tak zaufanie horyzontalne oddziałuje najsilniej na jakość życia mieszkańców Poniewieża i Łodzi. Choć w przypadku pierwszej zbiorowości ma ono niewiele większy wpływ niż zaufanie wertykalne. W Iwanowie i Adapazari natomiast to zaufanie wertykalne najsilniej koreluje z satysfakcją życiową. W Miszkolcu obie formy zaufania miały podobną moc oddziaływania. Należy zatem uznać, iż zaufanie wertykalne i horyzontalne, choć we wszystkich zbiorowościach istotnie różnicuje poziom zadowolenia z życia ich mieszkańców, to jednak w przypadku poszczególnych badanych miast intensywność ich wpływu jest różna.

Po czwarte, ustalono znaczenie zaufania do określonych kręgów społecznych i wyszczególnionych instytucji na zadowolenie z życia. Zaprezentowane dane skłaniają do wniosku o największym znaczeniu zaufania do rodziny dla poczucia dobrostanu. Zaznaczyć jednak należy, iż różnice w sile zależności między zadowoleniem z życia a poziomem zaufania do pozostałych kategorii nie są zbyt wysokie. W niektórych zbiorowościach zaufanie do współpracowników lub mieszkańców miasta ma równie duże albo nawet większy wpływ na jakość życia ich mieszkańców. Wykazano również, iż zaufanie instytucjonalne równie silnie oddziałuje na poziom zadowolenia z życia we wszystkich badanych miastach. Wysoki poziom dobrostanu jest konsekwencją zaufania przede wszystkim do instytucji porządku publicznego oraz banków. Istotne znaczenie ma również zaufanie do rządu. Wyjaśnieniem takiego stanu rzeczy jest potrzeba bezpieczeństwa zarówno fizycznego, ekonomicznego, jak i socjalnego, a wyżej wskazane instytucje w największym stopniu są odpowiedzialne z jego tworzenie i utrzymywanie.

Bibliografia

- Adamiec M., Popiołek K. (1993), *Jakość życia – między wolnością a mistyfikacją*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 2, s. 92–117.
- Biswas-Diener R., Diener E. (2001), *Making the best of the bad situation: Satisfaction in the slums of Calcutta*, „Social Indicators Research”, Vol. 55, Issue 3, s. 329–352.
- Borys T. (2001), *Jakość życia jako kategoria badawcza i cel nadrzędny*, [w:] A. Wachowiak (red.), *Jak żyć, wybrane problemy jakości*, Wydawnictwo Fundacji „Humaniora”, Poznań, s. 17–41.
- Borys T. (2008), *Propozycja siedmiu typologii jakości życia*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu „Gospodarka a Środowisko”, nr 9, s. 125–134.
- Borys T., Rogala P. (2008), *Jakość życia na poziomie lokalnym – ujęcie wskaźnikowe*, UNDP, Warszawa.

- Borys T. (red.) (2005), *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Warszawa-Białystok.
- Burke M., Marlow C., Lento T. (2010), *Social Network Activity and Social Well-Being*, <http://www.cameronmarlow.com/media/burke-2010-social-well-being.pdf> (dostęp 05.12.2014).
- Campbell A., Converse P., Rogers W. (1976), *The Quality of American Life*, Russell Sage Foundation, New York.
- CBOS (2011), *Polacy o swoim szczęściu i pechu oraz zadowoleniu z życia*, BS/6/2011.
- CBOS (2012), *Zadowolenie z życia*, BS/5/2012.
- CBOS (2013), *Wartości i normy*, BS/111/2013.
- CBOS (2014), *Zaufanie w relacjach międzyludzkich*, BS/29/2014.
- Chudzicka A. (1995), *Subiektywny obraz świata i obraz siebie jako kategorie pomiaru jakości życia osób bezrobotnych oraz ich oczekiwania wobec klubu pracy*, [w:] A. Bańka, R. Derbis (red.), *Pomiar i poczucie jakości życia u aktywnych zawodowo oraz bezrobotnych*, Wydawnictwo UAM i WSP, Poznań-Częstochowa, s. 87–96.
- Coleman J.S. (1990), *Foundations of Social Theory*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Czapiński J. (2002), *Szczęśliwy człowiek w szczęśliwym społeczeństwie? Zrównoważony rozwój, jakość życia i złudzenie postępu*, „Psychologia Jakości Życia”, nr 1, s. 9–34.
- Czapiński J. (2004), *Czy szczęście popłaca? Dobrostan psychiczny jako przyczyna pomyślności życiowej*, [w:] J. Czapiński (red.), *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 235–254.
- Czapiński J. (2011), *Indywidualna jakość życia*, [w:] *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Czapiński J. (2013), *Indywidualna jakość i styl życia*, [w:] *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa, s. 181–302.
- Diener E. (1984), *Subjective well-being*, „Psychological Bulletin”, Vol. 95, s. 542–575.
- Diener E., Biswas-Diener R. (2002), *Will money increase subjective well-being? A literature review and guide to needed research*, „Social Indicators Research”, Vol. 57, s. 119–169.
- Diener E., Sandvik E., Seidlitz L., Diener M. (1993), *The relationship between income and subjective well-being: Relative or absolute?*, „Social Indicators Research”, Vol. 28, s. 195–223.
- Diener E., Suh E. (1997), *Measuring quality of life: economic, social and subjective indicators*, „Social Indicators Research”, Vol. 40, s. 189–216.
- Frykowski M. (2005), *Zaufanie społeczne mieszkańców Łodzi*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Fukuyama F. (1997), *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Wrocław.
- Growiec K. (2009), *Związek między sieciami społecznymi a zaufaniem społecznym – mechanizm wzajemnego wzmacniania?*, „Psychologia Społeczna”, t. 4, nr 1–2, s. 55–66.
- GUS (2013), *Jakość życia. Kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*, GUS, Warszawa.
- Helliwell J.F. (2002), *Social capital, the economy and well-being*, „The Review of Economic Performance and Social Progress”, <http://www.csls.ca/rep/1/03-helliwell.pdf> (dostęp 25.01.2015).
- Helliwell J.F., Putnam R.D. (2004), *The social context of well-being*, <http://rstb.royalsociety-publishing.org/content/359/1449/1435.full.pdf> (dostęp 19.12.2014).
- Helliwell J.F., Shun W. (2010), *Trust and Well-being*, NBER Working Paper No. 15911.
- Horley J., Lavery J.J. (1995), *Subjective well-being and age*, „Social Indicators Research”, Vol. 34, s. 275–292.
- Inglehart R. 1999, *Trust, well-being and democracy*, [w:] M. Warren (ed.), *Democracy and Trust*, Cambridge University Press, New York and Cambridge.

- Jach Ł. (2012), *Poczucie dobrostanu psychicznego studentów w kontekście posiadanych zasobów finansowych i społecznych*, „Psychologia Ekonomiczna”, nr 1, s. 58–76.
- Kaczmarek M. (2004), *The midlife well-being, gender and marital status*, „Anthropological Review”, Vol. 67, s. 57–71.
- Kasprzak E., Derbis R. (1999), *Miejsce zamieszkania a poczucie jakości życia bezrobotnych*, „Forum Psychologiczne”, nr 1, s. 45–59.
- Kusterka-Jefmańska M. (2010), *Wysoka jakość życia, jako cel nadrzędny lokalnych strategii zrównoważonego rozwoju*, „Zarządzanie Publiczne”, nr 4, s. 115–123.
- Michalska-Żyła A. (2014), *The quality of life and social capital in post-industrial peripheral cities*, „Przegląd Socjologiczny”, t. LXIII/1, s. 109–136.
- Nowakowski K. (2008), *Wymiary zaufania i problemy zaufania negatywnego w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, R. LXX, z. 1, s. 213–233.
- Ostasiewicz W. (2004), *Ocena i analiza jakości życia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław.
- Pittau M.G., Zelli R., Gelman A. (2009), *Economic disparities and life satisfaction in european regions*, „Social Indicators Research”, Vol. 96, s. 339–361.
- Putnam R. (2008), *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Rokicka E. (2014), *Rozwój gospodarczy i społeczny a jakość życia. Wybrane kontrowersje teoretyczne i metodologiczne*, „Przegląd Socjologiczny”, t. LXIII/1, s. 81–108.
- Rożnowska A. (2009), *Podmiotowe obszary jakości życia osób z różnych grup społecznych*, Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk.
- Sęk H. (1993), *Jakość życia a zdrowie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 2, s. 110–116.
- Skarżyńska K. (2003), *Cele życiowe, zaufanie interpersonalne i zadowolenie z życia*, „Psychologia Jakości Życia”, t. 2, nr 1, s. 35–49.
- Skarżyńska K. (2004), *Poszukiwać przyjaciół czy zdobywać majątek? Cele życiowe a zadowolenie z życia*, „Roczniki Psychologiczne”, t. VII, nr 1, s. 7–31.
- Słaby T. (2007), *Poziom i jakość życia*, [w:] T. Panek, A. Szulc (red.), *Statystyka społeczna*, SGH, Warszawa.
- Starosta P., Brzeziński K. (2014), *The structures of social trust in post-industrial cities of Central and Eastern Europe*, „Przegląd Socjologiczny”, t. LXIII/1, s. 49–80.
- Stiglitz J.E., Sen A., Fitoussi J.P. (2009), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf (dostęp 15.12.2014).
- Sztompka P. (2002), *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Tokuda Y., Jimba M., Yanai H., Fujii S., Inoguchi T. (2008), *Interpersonal trust and quality-of-life: A Cross-sectional study in Japan*, „PloS ONE”, Vol. 3, Issue 12, <http://www.plosone.org/article/fetchObject.action?uri=info:doi/10.1371/journal.pone.0003985&representation=PDF> (dostęp 12.02.2015).
- Wejnert B. 2001, *Problematyka subiektywnej i obiektywnej jakości życia w badaniach amerykańskich*, [w:] A. Wachowiak (red.), *Jak żyć, wybrane problemy jakości*, Wydawnictwo Fundacji „Humaniora”, Poznań, s. 41–80.
- Wnuk M., Marcinkowski J.T. (2012), *Jakość życia jako pojęcie pluralistyczne o charakterze interdyscyplinarnym*, „Problemy Higieny i Epidemiologii”, nr 93, s. 21–26.
- Zack P.J., Knack S. (2000), *Trust and growth*, „The Economic Journal”, Blackwell, Oxford, s. 295–321.

Agnieszka Michalska-Żyła

LIFE SATISFACTION AND SOCIAL TRUST OF POST-INDUSTRIAL URBAN RESIDENTS

Summary: The quality of life, from some time, is the most popular issues discussed on the social sciences ground. It is also the category which is increasingly used as one of the main elements of evaluation and comparison among countries, regions and cities. The study of life satisfaction is one of the main elements of the assessment of subjective quality of life. Analysis of the relationship between life satisfaction and categories such as bonds and social relationships, participation and trust indicate the priority of these variables on economic factors. The purpose of this article is to present the role of social trust in shaping the subjective quality of life which is understood as a generalized satisfaction with life. The main element of discussed issues is to analyze the relationship between life satisfaction and the level and forms of social trust of urban residents from post-industrial cities located in Poland, Russia, Turkey, Lithuania and Hungary. The interest has focused on the existed similarities and differences between cities in relation to the presented issues.

Keywords: life satisfaction, subjective quality of life, social trust, post-industrial cities.